

DOI <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-155-170>

УДК 087.5(092)(477)"2014/2024":82.09

Наталія Марченко,кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу теорії та методики
біобібліографії Інституту біографічних досліджень

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна,

ORCID ID: 0000-0001-9814-0826

e-mail: np_marchenko@ukr.net

УКРАЇНЬСЬКА КНИЖКА-ЖИТТЄПИС ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ БІОГРАФІКИ

Анотація. Окреслено основні риси української книжки-життєпису для молодших школярів часу російсько-української війни (2014–2025 рр.) як важливого складника формування національної та громадянської ідентичності. З'ясовано, що книжки-життєписи для молодших школярів поділяються на nonfiction (спогади, дитячі щоденники та дорослі спогади про дитинство, збірки-довідники оповідань та есеїв, енциклопедичні видання-тезауруси, науково-публіцистичний, науково-популярний і науково-художній документальний життєпис) і художні тексти (автобіографічні оповідання та повісті, біографічні оповідання та повісті, дуже зрідка – віршовані та драматургічні життєписи). Вказано на активний розвиток життєписів-картинок і коміксів, жанрів еґодокументалістики, біографічної казки, біографічної повісті. У довідковій та енциклопедичній книзі для молодших школярів актуальним стало включення українських діячів у європейський і загальносвітовий контекст, наголошення їхнього внеску у спільне надбання людства. Поряд із традиційними постатями офіційного пантеону в читанні молодших школярів з'явилися життєписи кумирів певного покоління та «людей із екрана», академічних учених, діячів церкви, представників національних спільнот. Значно зросла кількість персоналій-жінок і сфер їхньої діяльності (поряд із традиційними з'явилися біографії жінок, які зреалізували себе у бізнесі, військовій справі, спорті, церковному житті тощо). У процесі формування національного біографічного простору в колі дитячого читання в Україні узвичаїлися загальноєвропейські стратегії й моделі біографічної реконструкції та промоції біографічного знання. Обов'язковим стало наголошення українського контексту як важливого елементу загальносвітової парадигми. Все це робить українську книжку-життєпис для дітей важливою складовою формування національної та громадянської ідентичності,

соціокультурним феноменом, який відображає еволюцію українського суспільства, котре трансформується, визначаючи власну ідентичність та напрацьовуючи ефективні механізми долання тоталітарних стереотипів і культивування національних цінностей.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання дітей і молоді, життєписи для дітей, література для дітей і юнацтва, біографічні видання в Україні 2014–2025 рр., громадянська ідентичність, національна ідентичність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Українська література для дітей та юнацтва, складовою котрої є книжка-життєпис, була і залишається універсальним інструментом формування національної свідомості та патріотичної позиції юних читачів, оскільки транслює художню історичну правду, вербалізуючи історичну пам'ять спільноти. На вікопомних відрізках буття народу (як ось нині, коли Україна вже понад десятиліття протистоїть у війні російським загарбникам) саме життєписи стають основою багатопланової самодіяльності особистості дитини (дорослого теж, оскільки книжка для дітей у суті своїй двоадресна), що підносить/перетворює індивідуальну мотиваційну систему до рівня національної ідентичності, формуючи почуття споріднення. Завдячуючи біографічному читанню, у молодших школярів поряд зі прихильністю до рідних і близького оточення з'являється почуттєвий досвід переживання спорідненості з духовними утвореннями (життєтворчістю достойників), спільними для всього українського народу та ширше – громадян Української держави. Саме на цій властивості життєписів трансформувати людське «я», не залежно від зовнішніх обставин, наголошує Володимир Попик, розмірковуючи про біографіку як носія національно-патріотичної свідомості, таку, що «відігравала в Україні відчутно більшу й набагато важливішу роль, ніж у багатьох країнах з усталеною власною державністю, що мали вільні умови для розвитку національних культур» (Попик, 2021, с. 21).

За цих умов серед стратегічних проблем українського суспільства загалом і освітньо-наукового простору зокрема питання життєписання для юних і біографічного читання дітей залишаються незмінно актуальними. Війна в Україні 2022–2025 рр. загострила потребу пошуку ефективних шляхів

формування національної та громадянської ідентичності. У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) наголошено, що «коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» (*Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022*).

Водночас вікова специфіка та низка чинників (умови середовища побутування дітей, виховний вплив педагогів тощо) обумовлюють особливості формування національної та громадянської ідентичності на кожному віковому етапі та визначають шляхи, засоби і форми, методи роботи, зокрема з книжкою-життєписом у читанні молодших школярів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. На думку О. Бялик, аналіз наукової літератури засвідчує, що «питання національної самосвідомості, національної та громадянської ідентичності були пріоритетними впродовж усієї історії становлення та розвитку нашої державності, однак особливо гостро постали саме зараз, коли Україна у російсько-українській війні виборює свою незалежність, розуміє її важливість, відстоюючи свою державність» (Бялик, 2023, с. 33). Дослідниця у статті «Формування національної та громадянської ідентичності молоді в умовах сучасних викликів» (Бялик, 2023) докладно проаналізувала основні державні документи, в яких, як пріоритетні, визначаються завдання формування громадянськості та національної ідентичності дітей та юні, а також відповідні дефініції.

Грунтовний аналіз актуальних зарубіжних і вітчизняних досліджень і публікацій щодо питань формування національної та громадянської ідентичності дітей містить колективна монографія «Утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2024), де зокрема наголошена важлива у нашому контексті теза про важливість у вихованні підростаючих

поколінь формування у них шанни «...до видатних людей, героїв нації, які жертвовно служили народові, збагачували його культуру, науку, примножуючи внесок Вітчизни у скарбницю світової цивілізації» (Журба & Рейпольська, 2024, с. 115).

Щодо біографіки в дитячому читанні, то світовий і вітчизняний дослідницький дискурс формується здебільшого як частковий аспект ширших наукових розробок у галузі педагогіки, соціальних комунікацій, книго-, пресо- та літературознавства. В умовах війни в Україні актуальним є звернення до напрацювань зарубіжних колег у царині осмислення мілітарної книжки для дітей, зокрема відстеження ціннісних змін і зміщення тематичних імперативів, проблеми дидактики та ідеологізації. Так, М. Ч. Кербі (Martin Charles Kerby), М. М. Багулей (Margaret Mary Baguley) і А. МакДональд (Abbey MacDonald) у своїй розвідці про книжки, присвячені Першій світовій, аналізують природу й наслідки тривалого досвіду ознайомлення молодших читачів із воєнним конфліктом як надзвичайно важливим чинником у формуванні громадянської та політичної культури юних (Kerby et al., 2019). Натомість дослідники, котрі вивчають мілітарні тексти, створені безпосередньо під час конфлікту, зазвичай наголошують драматизм неоднозначності в «ситуації війни» та шкідливі для формування світогляду юного читача тенденції (Tan & Nelson, 2022; Zur, 2010), формування ідентичності дитини під тиском непереборних обставин (Meghdari & Stephens, 2017). Ширше, у межах з'ясування співмірності вимог до дитячої літератури як такої та мілітарної проблематики (травматичної за своєю природою) аналізує твори канадійської літератури для дітей Дж. Браун (Judy Brown). На прикладі творів nonfiction та fiction, написаних авторами різних генерацій дослідник простежує, як змінювалися підходи до теми війни та ролі особистості в цих історіях, наголошуваних для дітей цінностях (Brown, 2003).

До різних аспектів біографіки для дітей звертаються також вітчизняні дослідники, зокрема в окремих розділах індивідуальних і колективних монографій: Т. Качак – «Тенденції розвитку української прози для дітей та

юнацтва початку ХХІ ст.» (2018); В. Кизилова – «Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття» (2013); Н. Марченко – «Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання» (2016), «Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи» (2019), «Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм» (Попик, 2021, с. 143–179); Л. Овдійчук – «Сучасна проза для дітей: жанрово-стильові особливості» (2018). За роки війни відчутно посилюється інтерес науковців до вербалізації історичної пам'яті, проблем ідентифікації особистості, травмуючого досвіду дитинства (див. дослідження У. Баран, Н. Богданець-Білокаленко, М. Варданян, О. Горбонос, Т. Качак, В. Кизилової, Л. Круль, Л. Куцої, Н. Марченко (Марченко, 2019, 2024), Л. Овдійчук, Е. Огар, О. Петренко, О. Слижук та ін.).

Означені дослідження систематизують кращі напрацювання щодо пошуку та використання нових дієвих форм, творчих підходів, алгоритмів репрезентації життєписів для дітей в Україні та світі, а також відображають напрямки пошуку оптимальних алгоритмів біографічних досліджень, які б відповідали глобальним викликам та різноманіттю запитів доби «плинної модерності», зокрема в царині книговидання для дітей і підлітків.

Мета та завдання статті. Актуалізувати біографічну інформацію та окреслити основні риси української книжки-життєпису для молодших школярів часу російсько-української війни (2014–2025 рр.) як важливого складника формування національної та громадянської ідентичності дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток української книжки для дітей та юнацтва у ХІХ–ХХ ст. був штучно стримуваний асиміляційною політикою метрополій, постійно поділяючись на літературу (а) «підконтрольну» пануючій доктрині (натомість офіційно підтримувану, поширену) та (б) зосереджену на націєтворчій функції (зазвичай малотиражну, малодоступну чи заборонену). Проте, на думку Т.

Кароєвої, самий «факт самостійного друку книги сприяв ствердженню окремішності українського етносу, а її читання сприяло самоідентифікації дитини як представника цього етносу» (Кароєва, 2025, с. 51). Доба Незалежності (від 1991 р. й досі) – перший і єдиний проміжок цілісного державного буття дитячої книжки в Україні і цим він протистоїть усім іншим періодам, коли вона розвивалася дискретно та в умовах тиску. Проте у цей час книжка для дітей також формувалася за несприятливих умов (неоколоніальна ситуація долання тоталітарного минулого, складні постколоніальні трансформації, постійне протистояння новим викликам) і пройшла у своєму розвитку кілька етапів (1991–2000 рр., 2000–2013 рр., з 2014 – до нині). За своєю суттю це був процес трансформації наративів колективної травми під тиском величезного запиту на ідентичність і моделі самоідентифікації (Марченко, 2024).

На жаль, з часу появи тимчасово окупованих територій України, на цих теренах у шкільництві та інформаційному просторі дитинства загалом тривають процеси насаджування дітям російської ідентичності, що однозначно можна класифікувати як інформаційно-пропагандистський інструмент гібридної війни Росії проти України. «Насамперед це виявляється у витісненні подій, пов'язаних із українським державотворенням, а також відсутністю інформації про національне відродження та національну ідею, що є основою формування української модерної нації» (Бондаренко & Стуканова, 2025). Маніпулятивний характер має також створювана та поширювана там біографіка, що також несе гібридні загрози та руйнує національну й громадянську ідентичність дітей. За неможливості об'єктивно оцінити її стан і впливи через фактичну недоступність для дослідження, далі ми зосереджуємося на процесах, що відбуваються на підконтрольних Україні територіях.

У роки російсько-української війни, що триває, різко зріс запит на біографічні видання, зокрема для дітей і підлітків, котрі пройшли складний шлях трансформації, визначаючи нову ідентичність українців, випрацьовуючи

найбільш ефективні механізми долання колективної травми та культивування національних цінностей. Йдеться найперше про художній образ «як продукт перетворювальної, насамперед сполученої з творчістю, діяльності» та базовий елемент цілісної картини світу особистості (Калуга та ін., 2025, с. 331). Оскільки в книжці для дітей вплив однаковою мірою справляє як текст, так і візуальний ряд та поліграфічне втілення, а сама вона є двоадресною (тобто, впливає і на дорослих теж), то «цілеспрямоване оперування образами неодмінно веде до оперування картиною світу, ... відкриває доступ до застосування так званої м'якої сили», а художній образ стає своєрідним «засобом та інструментом «лагідної» ідеологічної боротьби» за утвердження стійкого цілісного «бачення історичної реальності відповідно до заданих для нас параметрів». (Калуга та ін., 2025, с. 331–332). Як наслідок, в Україні поступово панівними стають біографічні моделі, засновані на глокалізації як взаємодії локальних феноменів (у нашому випадку – унікальних вітчизняних біографічних реконструкцій) із досягненнями глобальної мультикультурної цивілізації (тут – глобальними алгоритмами та імперативами життєписання). Імплементовані у вітчизняний біографічний простір ці нові підходи забезпечують біографічним реконструкціям, зокрема адресованим молодшим школярам, стереоскопічність і багатогранність відображення життєписів, актуалізуючи метод інсталяції «...передусім як мистецький прийом, спроможний відтворити полісюжетний колаж біографічної композиції, у якій біографія особи постає неодмінною складовою частиною часопростору на макро- і мікрорівнях (світ, країна, місто, родина, оточення), віддзеркаленням внутрішнього світу (емоції, рефлексії, асоціації, світоглядні цінності, уподобання), об'єктом реконструкції на відстані часу» (Буряк, 2020, с. 39).

У розмаїтті української біографічної книжки для молодших школярів нині вирізняються твори nonfiction (спогади, дитячі щоденники та дорослі спогади про дитинство, збірки-довідники оповідань та есеїв, енциклопедичні видання-тезауруси, науково-публіцистичний, науково-популярний і науково-художній документальний життєпис) і художні тексти (автобіографічні

оповідання та повісті, біографічні оповідання та повісті, дуже зрідка – віршовані та драматургічні життєписи). Також свою нішу поступово займають життєписи-картинки та біографічні мальописи (Марченко, 2019).

У роки війни широко заявила про себе художня егодокументалістика. Ці видання здебільшого транслюють важкий і водночас героїко-вітаїстичний досвід українців світові, перетворюючи травму на чин і формуючи маркери «своїх» (білінгви «Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letter on the War. Children Write to Soldiers», 2015; «Листи з війни. Солдати пишуть дітям / Soldiers write to children. Letters from the War», 2022). Зокрема, війна породила спогадову літературу юних, які тут і сьогодні є «дітьми війни». До прикладу, щоденник 12-літньої Єви Скалецької з Харкова фіксує перші тижні нападу, знищення житла дівчинки та їхню з бабусею втечу від війни. Рукопис був виданий англійською («You Don't Know What War Is», 2022), озвучений Кірою Найтлі та набув значного розголосу. У бібліотечній і шкільній практиці його доречно порівнювати з всесвітньо відомим «Щоденником Анни Франк» (присутній у колі дитячого читання українців у різному представленні – від книжкового, до коміксу, аудіо- та електронної книги), актуалізуючи співмірність трагедії Голокосту та українського досвіду воєнного сьогодення.

Дуже цікава з погляду трансформації травматичного досвіду та формування нової ідентичності повість у листах Євгена та Соломії Степаненків «Абетка війни» (2022), заснована на листуванні, що тривало з 2015 року, поки тато воював на Донбасі, а донечка чекала його в Києві. 33 розділи, кожен із яких починається з нової літери алфавіту, відповідають на складні питання, що виникають у дитини під час війни й тим створюють ресурс довіри та спокою.

Активно завойовує позиції український мальопис для дітей. У дискурсі війни він виконує зазвичай просвітницьку та терапевтичну роль, зокрема щодо інклюзивних практик і трансформації ідентичності та сприйняття «змінених» війною людей і традицій поведінки на позитивних зразках життєтворчості, як от розповіді про Іллю «Гендальфа» Самойленка чи Олександру Паскаль

(М. Сердюк «Суперлюди. Технології незламності», 2024). Розголосу набула також щемка історія волонтерки з Маріуполя Наталі Бабеуш, яка спасала дітей від голодної смерті (Ю. Стахівська «Тьотя Суп», 2022)

Цікавим явищем біографіки, притаманним саме й лише книжці для наймолодших, стали «життєві історії» реальних тварин, присвячені долі та спасінню конкретних тварин, які опинилися у вирі війни (Н. Музиченко «Врятовані хвостики», 2023; С. Дерманський, Т. Копитова «Клуб врятованих. Непухнасті історії», 2023). Посідаючи жанрове помежів'я реалістичного життєпису та казки, ці історії формують досвід емпатії, стають зразками людяності, котру діти можуть виявити самостійно. Також ідеться про тварин, які стали символами нашої боротьби, як ось пізнаваний «супергерой», талісман чернігівських піротехніків ДСНС пес Патрон. У біографічній повісті-казці, написаній із дотриманням традиційних ознак життєпису Зоряни Живки «Пес Патрон. Маленька історія про велику мрію» (2022) герой розповідає про себе, свою сім'ю та кар'єру сапера, надаючи дітям чимало корисної інформації та виступаючи в ролі ментальної опори в ненадійному світі.

Активний розвиток жанру біографічної казки простежується і щодо персоналій-людей. Оказковлюються медійні постаті сучасників (до прикладу, І. Мацко «Героїчні казки» (2024), що розповідають про знаних героїв російсько-української війни, як-от Валерій Залужний, Катерина Поліщук, Юлія Паєвська, Роман Ратушний та ін.). Або ж казка виступає лише символічним зачином, що підводить дитину до розуміння суті життєвого чину людини, стислі біографічні дані якої вміщуються наприкінці кожної оповіді (Г. Дерипаско «Казки про славетних українців», 2024 р.).

Натомість у біографічній повісті для молодших школярів простежується чітке розмежування у дитячій уяві фактів біографії персони та художнього відтворення її внутрішнього життя. Так, книжка С. Тараторіної «Оця Марія звірів малювала» (2020), присвячена дитинству Марії Примаченко, лінійно та близько до фактичної біографії оповідає про воєнне дитинство художниці, водночас оживляючи в уяві малюка фантастичний світ її казкових персонажів.

Казкові елементи не міфологізують постать художниці чи драматичні події «часу війни», а лише дають змогу читачеві усвідомити суть її обдарування, поповнити власний біографічний досвід співпереживанням і зовнішньому сценарієві її життя, і унікальному внутрішньому розвиткові художньо обдарованої особистості.

На тих самих засадах, але реалізованих суто на мистецькому рівні, заснована книжка-життєпис І. Малковича «Анна Ярославна: Київська князівна – королева Франції» (2023). Розповідь про історичну постать обрамляє сюжет про маленьку українку, що опинилася у Франції й тепер, подорожуючи між Україною та Францією, дізнається про реальні факти й артефакти щодо Ярославни Київської та водночас уявляє легендарну історію її життя (пригоди в подорожі та кохання). Розділення легендарного та фактографічного контексту книжки підсилює ілюстрування: малюнки виконані різними художницями в казково-романтичній (К. Штанко) та техніці ілюстрування літописів (К. Косьяненко).

На суто реалістичних засадах та зі значним залученням документального матеріалу засновані найновіші науково популярні життєписи для дітей молодшого шкільного віку, покликані виступити «м'якою соціальною технологією» корекції уявлень спільноти загалом (а не лише дітей) про складні біографічні наративи, що були негативно чи неоднозначно потрактовані, або ж вважаються частиною людей тригерними (як ось, життєписи Наталі Савчук «Тато мій Петлюра» (2024) чи А. Єрмолаєвої «Наш Да Вінчі» (2025), присвячена Героєві України Дмитру «Да Вінчі» Коцюбайлу).

У довідковій та енциклопедичній книзі для молодших школярів актуальним стало введення українських діячів у європейський і загальносвітовий контекст, наголошення їхнього внеску у спільне надбання людства, а також посилення біографічної оповіді документальними свідченнями її достовірність. Так, збірка життєписів Н. Розлуцького «Українці у світі: 33 правдиві історії» (2022) наголошує на природності розгортання

біографії українця у світовому контексті. У давнину й нині (Анна Ярославна та Христина Фріланд), у різних куточках планети та культурах (Юрій Котермак, Махмет Садик-паша, Серж Лифар, Тайхо Кокі, Квітка Цісик та ін.) українці реалізують себе попри виклики долі та в ім'я високих ідеалів. Книжка важлива і тим, що тут уперше в ряд із найвизначнішими для світу українцями поставлено життєпис Марка (Маркіяна) Паславського – українця з Америки, професійного військовика, котрий повернувся до України, активно долучився до її розбудови й захисту та загинув під час визволення Іловайська.

На тих самих принципах природної залученості українства у світовий контекст, а також на яскравих зорових домінантах, які збуджують дитячу уяву, заснована збірка Варки Проці «Nominka. Українські імена світової історії» (2023 р.). Добір персоналій тут відображає вже оновлений пантеон, що поступово закріплюється після 2014 р. і містить лише ті постаті, що цілком і явно відстоювали українську позицію та були переважно знецінені (чи відторгнуті на користь інших культур) у час радянського панування в Україні (М. Башкирцева, В. Бец, К. Білокур, В. Вишиваний, В. Городецький, С. Делоне, М. Миклухо-Маклай та ін.).

Щодо проблеми формування нового пантеону, то найбільше значимою та помітною зміною в Україні останнього десятиліття стало стрибкоподібне зростання гендерної проблематики. За проектом «Це зробила вона» вже видано три томи (один із яких «Це воює вона» повністю присвячений жінкам на війні), також вийшли друком «Жінки, які прославили Україну. 33 надихаючі історії» І. Баришевської (2023), «Вони змінили світ. Видатні жінки України» Є. Шаповалової і Н. Шерстюк (2022) та ін. З'явилася також раніше відсутня в колі дитячого читання релігійна (здебільшого християнська) біографіка, розрахована воцерковлених і світських дітей (збірка «Посиденьки зі святими. 60 неймовірних історій. Життя святих не тільки для дітей», 2021).

Ще однією ознакою розгортання біографічного поля в межах кола дитячого читання стало заснування серій життєписів, орієнтованих на молодших школярів низкою провідних видавництв України, як от: «Життя

видатних дітей» («Грані-Т»), «12 плюс» («Гамазин» / Зелений Пес»), «Видатні особистості», «Видатні українці» («ІРІО»), абетки-енциклопедії «Від А до Я» («Видавництво Старого Лева»), «Це зробила вона» («Видавництво»), «Хто такий...? Розповідь у малюнках» («АССА»), «Родина Україна», «Рідні Україні» («Навчальна книга – Богдан») та ін.

Висновки. У підсумку маємо зазначити, що виснажлива російсько-українська війна витворила принципово інший, порівняно з попередніми, вітчизняний біографічний дискурс, заснований на виявленні специфіки цивілізаційної ідентичності незалежної України в усіх її складниках (етнічному, релігійному, національному, громадянському та євроідентичності), та привнесла зміни у форми і способи біографічного письма, зокрема адресованого молодшим школярам, а також формат і традицію біографічного дитячого читання.

Зазнали змін також принципи добору персонажів, що стали співмірними загальносвітовим тенденціям. Зокрема, після 2014 р. поряд із традиційними постатями сформованого державними інституціями офіційного пантеону в читанні молодших школярів масово з'явилися книги-бестселери, в основі яких – культовий герой певного покоління чи «людина з екрана». Звичними стали також раніше відсутні в ньому мотивуючі оповіді про визначних академічних учених, діячів церкви, представників національних спільнот та ін. Значно зросла кількість персоналій-жінок і сфер їхньої діяльності (поряд із традиційними життєписами діячок культури та історії з'явилися біографії жінок, які зреалізували себе в науці, бізнесі, військовій справі, спорті, церковному житті тощо).

У процесі формування національного біографічного простору в колі дитячого читання в Україні узвичаїлися загальноєвропейські стратегії та моделі біографічної реконструкції (біографічні серії, книжки-картинки, комікси та ін.), а також обов'язковим імперативом стало наголошення українського контексту як важливого та постійно присутнього елемента загальносвітової парадигми.

Все вище зазначене робить українську книжку-життєпис для дітей загалом і молодшого шкільного віку зокрема значимим складником формування національної та громадянської ідентичності, а також соціокультурним феноменом, який відображає та забезпечує еволюцію українського суспільства, котре трансформується, визначаючи власну ідентичність та напрацьовуючи ефективні механізми долання тоталітарних стереотипів і культивування національних цінностей.

Перспективи подальших досліджень полягають у напрацюванні новітніх форм і методів розвитку культури біографічного читання молодших школярів та впровадження найкращих практик промоції дитячої книги-життєпису в шкільну та позашкільну роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бондаренко, О. & Стуканова, Ю. (2025). Шкільна історична освіта на тимчасово окупованих територіях України (2014–2022): ідеї “руського мира” проти концепції Української державності. *Східноєвропейський історичний вісник*, (34), 181–192. <https://doi.org/10.24919/2519-058X.34.324605>
- Буряк, Л. І. (2020). Українська біографіка «плинних часів». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*, (19), 33–52. <https://doi.org/10.15407/ub.19.033>
- Бялик, О. В. (2023). Формування національної та громадянської ідентичності молоді в умовах сучасних викликів. *Наукові записки. Педагогічні науки*, (209), 29–33. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-29-33>
- Журба, К. & Рейпольська, О. (Ред.). (2024). Утвердження української національної та громадянської ідентичності. Компрінт. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741358/1/Монографія%20Ідентичність.pdf>
- Калуга, В., Лановюк, Л., & Махінько, А. (2025). Роль художнього образу при формуванні історичної реальності у процесі ідеологічної боротьби періоду радянської України. *Сторінки історії*, (59), 323–333. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.59.2024.318893>
- Кароева, Т. (2025). Українська дитяча книга (1842–1916) у контексті європейських видавничих практик (на прикладі французьких). *Рукописна та книжкова спадщина України*, 2 (37), 39–55. <https://doi.org/10.15407/rksu.37.039>
- Марченко, Н. П. (2019). Стратегії біографічного письма та дискурс біографіки для дітей і юнацтва в Україні (2014–2019 рр.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*, (18), 173–194. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2019_18_13
- Марченко, Н. П. (2024). Книжка-життєпис у дискурсі української літератури для дітей часу російсько-української війни (2014–2024). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*, (25), 53–84. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2024_25_6
- Міністерство освіти і науки України. (2022, Червень 6). *Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України*: затверджено наказом № 527. <https://drive.google.com/file/d/1B-JsxljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>
- Попик, В. І. (Ред.). (2021). *Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм*. НБУ ім. В. І. Вернадського. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452>

- Brown, J. (2003). "How the world burns": adults writing war for children. *Canadian literature*, 179, 39–54.
- Kerby, M. Ch., Baguley, M. M. & MacDonald, A. (2019). And the band played waltzing Matilda: Australian picture books (1999–2016) and the First World War. *Children's literature in education*, 50, 91–109. <https://doi.org/10.1007/s10583-017-9337-3>
- Meghdari, S. & Stephens, J. (2017). Children's literature about war and the shaping of children's identity. *Malaysian journal of languages and linguistics*, 6 (1), 63–76. <https://doi.org/10.24200/mjll.vol6iss1pp63-76>
- Tan, F. & Nelson, C. (2022). "Can you hear my cry?" Representing war and trauma in picturebooks for peace from China, South Korea and Japan. *International research in children's literature*, 15 (1), 1–14. <https://doi.org/10.3366/ircl.2022.0426>
- Zur, D. (2010). Textual and visual representations of the Korean War in North and South Korean children's literature. *Korea 2010: politics, economy, society*, 4, 271–303. https://doi.org/10.1163/9789004193871_014

REFERENCES

- Bondarenko, P., & Stukanova, Y. (2025). School History Education In The Tmporary Occupied Territories Of Ukraine (2014–2022): Ideas Of "Russian World" Against The Concept Of The Ukrainian State. *East European Historical Bulletin*, (34), 181–192. <https://doi.org/10.24919/2519-058X.34.324605> [In English].
- Buriak, L. (2020). Ukrainian biography "current times". *Biographistica Ukrainica*, 19, 33–52. <https://doi.org/10.15407/ub.19.033> [In Ukrainian].
- Bialyk, O. V. (2023). Formation of national and civic identity of youth in the context of modern challenges. *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky [Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences]*, (209), 29–33. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-29-33> [in Ukrainian].
- Zhurba, K. & Reipolska, O. (eds.). (2024). *Affirmation of Ukrainian national and civic identity*. Komprint. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741358/1/Монографія%20Ідентичність.pdf> [in Ukrainian].
- Kaluha, L., Lanoviuk, A. & Makhinko, O. (2025). The Role of the Artistic Image in the Formation of Historical Reality in the Process of the Ideological Struggle in the Period of Soviet Ukraine. *History Pages*, (59), 323–333. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.59.2024.318893> [in Ukrainian].
- Karoyeva, T. (2025). Ukrainian children's book (1842–1916) in context of European publishing practices (by the example of French publishing practices). *Manuscript and book heritage of Ukraine*, (2) 39–55. http://rksu.nbuu.gov.ua/doc/rks_2025_2_5 [in Ukrainian].
- Marchenko, N. P. (2019). Strategies of biographical writing and the discourse of biography for children and youth in Ukraine (2014–2019). *Biographistica Ukrainica*, (18), 173–194. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2019_18_13. [in Ukrainian].
- Marchenko, N. P. (2024). A biography book in the discourse of Ukrainian literature for children during the Russian-Ukrainian war (2014–2024). *Biographistica Ukrainica*, (25), 53–84. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2024_25_6. [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022, June 6). *The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine*: approved by Order № 527. <https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> [in Ukrainian].
- Popyk, V. I. (Resp. ed.). (2021). *Ukrainian biography of the 21st century: a mosaic of contexts and forms*. NBU im. V. I. Vernadskoho. <http://irbis-nbuu.gov.ua/everlib/item/er-0004452> [in Ukrainian].
- Brown, J. (2003). "How the world burns": Adults writing war for children. *Canadian Literature*, 179, 39–54.

- Kerby, M. Ch., Baguley, M. M., & MacDonald, A. (2019). And the band played waltzing Matilda: Australian picture books (1999–2016) and the First World War. *Children's Literature in Education*, 50, 91-109. <https://doi.org/10.1007/s10583-017-9337-3>
- Meghdari, S., & Stephens, J. (2017). Children's literature about war and the shaping of children's identity. *Malaysian Journal of Languages & Linguistics*, 6(1), 63-76. <https://doi.org/10.24200/mjll.vol6iss1pp63-76>
- Tan, F., & Nelson, C. (2022). "Can you hear my cry?" Representing war and trauma in picturebooks for peace from China, South Korea and Japan. *International Research in Children's Literature*, 15(1), 1-14. <https://doi.org/10.3366/ircl.2022.0426>
- Zur, D. (2010). Textual and visual representations of the Korean War in North and South Korean children's literature. *Korea 2010: Politics, Economy, Society*, 4, 271–303. https://doi.org/10.1163/9789004193871_014

Nataliia Marchenko,

PhD of Historical Sciences, Senior Researcher,

Department of Theory and Methods of Biobibliography, Institute of Biographical Research, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-9814-0826

e-mail: np_marchenko@ukr.net

UKRAINIAN BIOGRAPHY BOOK FOR YOUNG SCHOOLCHILDREN: FORMING CHILDREN'S NATIONAL AND CIVIC IDENTITY THROUGH BIOGRAPHY

Abstract. The main features of the Ukrainian biography book for younger schoolchildren during the Russian-Ukrainian war (2014–2025) as an important component of the formation of national and civic identity are outlined. It has been found that biographies for younger schoolchildren are divided into nonfiction (memoirs, children's diaries and adult memories of childhood, collections of short stories and essays, encyclopaedic publications-thesauri, scientific-journalistic, popular science and scientific-artistic documentary biographies) and literary texts (autobiographical stories and novels, biographical stories and novels, very rarely – poetic and dramatic biographies). The active development of biographies-pictures and comics, genres of egodocumentary, biographical fairy tale, biographical story is indicated. In the reference and encyclopaedic book for younger schoolchildren, the inclusion of Ukrainian figures in the European and global context, emphasizing their contribution to the common heritage of humanity, became relevant. Along with the traditional figures of the official pantheon, biographies of idols of a certain generation and "people from the screen", academic scientists, church figures, and representatives of national communities appeared in the reading of younger schoolchildren. The number of female personalities and their spheres of activity has increased significantly (along with traditional biographies, biographies of women who have achieved success in business, military affairs, sports, church life, etc. have appeared). In the process of forming a national biographical space in the circle of children's

reading in Ukraine, pan-European strategies and models of biographical reconstruction and promotion of biographical knowledge have become common. It became imperative to emphasize the Ukrainian context as an important element of the global paradigm. All this makes the Ukrainian biography book for children an important component of the formation of national and civic identity, a socio-cultural phenomenon that reflects the evolution of Ukrainian society, which is transforming, defining its own identity and developing effective mechanisms for overcoming totalitarian stereotypes and cultivating national values.

Keywords: national-patriotic education of children and youth, biographies for children, literature for children and youth, biographical publications in Ukraine 2014–2025, civic identity, national identity.